

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΙΕΡΙΑΣ

Στην έργασία πού ακολουθεῖ γίνεται προσπάθεια νά ἐτυμολογηθοῦν μιά σειρά ἀπό διαλεκτικές λέξεις πού προέρχονται ἀπό τὰ χωριά Ρητίνη, Ἐλατοχώρι, Μοσχοπόταμο, Μηλιά, Ἐλαφο, Κολινδρό καί Λιτόχωρο τῆς περιοχῆς Πιερίας. Ἡ συλλογή τῶν λέξεων αὐτῶν, πού ἐγινε τόν Αὐγουστο τοῦ 1981, ἀποτελεῖ μέρος τῆς εὐρύτερης συλλογῆς τοῦ ἰδιωματικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου τῶν παραπάνω χωριῶν καί πραγματοποιήθηκε στὰ πλαίσια τῶν γλωσσοσυλλεκτικῶν ἀποστολῶν πού ὀργανώνει κάθε καλοκαίρι τὸ Γλωσσολογικὸ Τμῆμα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν σὲ χωριά τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση καί μελέτη τοῦ ἰδιωματικοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου τῆς Μακεδονίας.

Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι:

*βαλάω*¹, *τό*:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξη σημαίνει ἓνα εἶδος ἄγριου χόρτου¹. Ἡ λέξη πρέπει νά συνδεθεῖ μὲ τὴ μεταγενέστερη λέξη *βάλαρις*, ἢ, καί *βάλλαρις*, ἢ, πού σημαίνει: «1) βρύον θαλάσσιον (Ps. Dsc. 4, 98), 2) βοτάνη τρίφυλλος (Hsch.), καί 3) (*βάλλ-*)=λυχνὶς στεφανωματικὴ (Ps. Dsc. 3, 100)»².

Τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ δὲν ἔχει καταχωρήσει τὴ λέξη, πράγμα πού σημαίνει ὅτι οἱ ντόπιοι συλλέκτες, ἀλλὰ καί οἱ συνεργάτες τοῦ Λεξικοῦ, δὲν τὴν ἔχουν ἐπισημάνει σὲ κάποια περιοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, χωρὶς βέβαια ν' ἀποκλείεται ἡ λέξη νά ὑπάρχει καί σ' ἄλλες περιοχές, καί ἰδιαίτερα τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, πού δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐρευνηθεῖ³.

βουβουτίζου:

Τὸ ρῆμα στὴ Ρητίνη καί Μηλιά χρησιμοποιεῖται σὰν ἀμετάβατο καί ἡ σημασία του συνδέεται μὲ τὸ ψωμί ἢ τὸ χῶμα πού ποτίζεται σιγὰ σιγὰ, ὥστε

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, Oxford 1969, στὸ λῆμμα *βάλαρις*, ἢ.

3. Γιά τὴν ἑλλιπῆ γλωσσικὴ ἔρευνα τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου γενικά βλ. Δ. Βαγιακάκου, Τὸ γλωσσικὸν ὕλικόν ἐκ τῆς Μακεδονίας καί Θράκης, Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (Θεσσαλονίκη 1976), Θεσσαλονίκη 1977, σ. 102.

νά ρουφήξει βαθιά τὸ γάλα ἢ τὸ νερὸ καὶ νὰ μαλακώσει: «ἄφκι του λίγου ἀκόμα τοῦ πουμι νὰ βουβουτίσ' καλά», «βουβότ'σιν καλά τοῦ χουράφ'»¹.

Τὸ ρῆμα πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ ἀρχαῖο *ὑποποτίζω* = δίνω σὲ κάποιον νὰ πιεῖ λίγο². Γιὰ τὴ σημερινή ἀμετάβατη μόνο χρήση τοῦ ρήματος στὸ ἴδιωμα δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἐπειδὴ ἀνάλογη χρήση ἔχουμε σὲ πολλά ἄλλα ρήματα³. Ἐξάλλου ἔχουμε καὶ τὴν ἀνάλογη χρήση τοῦ ἔπλου ρήματος τῆς κοινῆς *ποτίζω* μὲ μεταβατικὴ καὶ ἀμετάβατη συγχρόνως σημασία, δηλ. «*ποτίζω τὸ χωράφι*» καὶ «*ὁ τοῖχος πότισε ἄσχημα*».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φωνητικὴ δὲν ἔχουμε ἐπίσης δυσκολία, ἐπειδὴ ἡ διαδικασίᾳ τῆς μετάπτωσης τοῦ ἀρχαίου ρήματος *ὑποποτίζω* στὸ διαλεκτικὸ *βουβουτίζω* εἶναι ἐπίσης ἀπλή, δηλ. *ὑποποτίζω* > **ποποτίζω* μὲ ἀφαίρεση τοῦ *υ* τῆς πρόθεσης *ὑπό*⁴ > **βοποτίζω* μὲ ἠχηροποίηση τοῦ ἀρχικοῦ *π* > *β*⁵, πιθανὸν ἀπὸ συνεκφορά, τοῦ ἐπόμενου *π* > *β* ἀπὸ ἀφομοίωση πρὸς τὸ προηγούμενο, καὶ μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ο* > *ου* ποῦ εἶναι φαινόμενο καθολικὸ στὰ βόρεια ἰδιώματα.

δγάρ'γους, ό:

Ἡ λέξη στὴ Ρητίνη σημαίνει: ἀκαλλιέργητο μέρος ἀνάμεσα σὲ πλαγερὰ χωράφια μὲ σκοπὸ νὰ συγκρατεῖ τὸ χῶμα καὶ συγχρόνως ν' ἀποτελεῖ σύνορο ἀλλὰ καὶ διάβαση ἀνάμεσα σ' αὐτά⁶. Στὴ Μηλιά σημαίνει περίπου τὸ ἴδιο, δηλ. ἀκαλλιέργητη λουρίδα γῆς στὴ μέση ἢ στὴν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ⁷.

Ἡ λέξη, φωνητικὰ καὶ σημασιολογικά, θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ διαλεκτικὸ *δγάρυγους, ό*, ἀπὸ τὸν Γέρμα Καστοριάς, ποῦ σημαίνει: «ἡ γραμμὴ ποῦ χωρίζει δύο κτήματα, ἀγροὺς κ.λ.»⁸.

Ὁ συλλογέας μὲ κάποια ἐπιφύλαξη μᾶς δίνει, σωστὰ κατὰ τὴ γνώμη μου, τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξης ποῦ τὴν ἀνάγει στὸ **διάγυρος*.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη στὰ δύο χωριά εἶναι ἀπλή, δηλ. **διάγυρος* > **διάρυγος* μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *γ-ρ* > *ρ-γ*, > **δγάρ'γους*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *ὑποποτίζω*.

3. Βλ. Μ. Φιλίππου, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, Ἀθήνα 1907, σ. 280-281, μὲ ἄρκετὰ ἀνάλογα παραδείγματα.

4. Ἡ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *υ* τῆς πρόθεσης *ὑπό* ἔχει ἄρκετὰ μεγάλη ἔκταση τόσο στὴν κοινὴ ὅσο καὶ στὰ ἰδιώματα (βλ. πρὸ κάτω, σ. 225, σημ. 4).

5. Βλ. Φ. Κοκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρῃ ἐλληνικῇ, «Ἀθηνᾶ» ΜΘ' (Ἀθῆναι 1939) 122 κ.έ.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

8. Βλ. Χρ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσικὸ ἰδιώμα Γέρμα Καστοριάς, Θεσσαλονίκη 1962, στὸ ἴδιο λῆμμα.

υ και στένωση τοῦ ἄτονου ο>ου τῆς κατάληξης, κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα.

Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης πρβ. καὶ τὸ μεσαιωνικὸ ρῆμα *διαγυρίζω* = κάνω τὸ γύρο· *διασχίζω*¹.

καλόφουμον, τὸ - *καλουψώματα*, *τά*:

Στὸ Ἐλατοχώρι καὶ Ρητίνη ἡ λέξη συναντιέται συνήθως στὸν πληθυντικὸ καὶ σημαίνει τὰ εἰδικὰ ψωμιὰ γιὰ τὰ σκυλιά, καμωμένα κυρίως μὲ πίτουρο καὶ ἄλευρι κατώτερης ποιότητας, ποὺ εἶναι ξεροψημένα καὶ γι' αὐτὸ πολὺ σκληρά: *«ἔβγαλιν ἕναν φοῦρον καλουψώματα»*².

Ἡ λέξη πρέπει νὰ εἶναι σύνθετη μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ ἐπίθετο **κάλωπος* (καλὸς + ἔψω)³ καὶ δεύτερο τὴ λέξη *ψωμί*. Γιὰ νὰ φτάσει στὴ σημερινή μορφή της θὰ πρέπει νὰ ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία: **καλοψώωμο* στὸν ἐνικὸ >*καλόψωμο*⁴, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τῆς συλλαβῆς *ψο* (ἀπλολογία⁵) >*καλόφουμον*, μὲ στένωση τῶν ἄτονων *ω>ου* καὶ *ο>ου*.

Γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ πληθυντικοῦ τύπου *καλουψώματα* ἀντὶ *καλόφουμα*, *τά*, μπορεῖ νὰ ἐπέδρασαν κι ἄλλοι τύποι διαλεκτικοί, ὅπως *τά: γαλόφουμον*, τὸ - *γαλουψώματα*, *τά*⁶, καὶ ἐπίσης τὸ *κρασόφουμα* ἀπὸ τὸ Λιτόχωρο⁷, τὸ *λαγόφουμα* ἀπὸ τὴν Ἡπειρο⁸ κ.λ. Σ' αὐτὰ μπορούμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ βουλγάρικο διαλεκτικὸ *purtoksuma* ποὺ φαίνεται ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ *πρωτόψωμα*, *τό*⁹.

Κατάλοιπα τοῦ ἐπιθέτου **κάλωπος* εἶναι τὰ διαλεκτικὰ *κάλονγα*, *τά*: τὰ βραστερὰ ὄσπρια, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο¹⁰, καθὼς καὶ οἱ ἐπιθετικοὶ τύποι *καλό-*

1. Βλ. Ε. Κ ρ ι α ρ ἄ, Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας 1100-1664, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1977, στὸ λῆμμα *διαγυρίζω*.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

3. Βλ. Ν. Α n d r i o t i s, *Lexicon der Archaismen in neugrichischen Dialekten*, Wien 1974, στὸ ἴδιο λῆμμα.

4. Σύμφωνα καὶ μὲ ἄλλα παρόμοια σύνθετα ποὺ ἔχουν στὸ δεύτερο συνθετικὸ τὴ λέξη *ψωμί*, ὅπως τὸ κοινὸ *χριστόψωμο*, τὸ διαλεκτικὸ *γαλόφουμον* κ.λ.

5. Βλ. Γ. Χ α τ ζ ι δ ἄ κ ι, *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, τ. Α', Ἀθήναι 1905, σ. 32 κ.έ., ὅπου παραθέτει ἄρκετὰ παραδείγματα, ὅπως *καταταχτερός>καταχτερός, ἀλληλοβρήθεια>ἀλληλόβρεια* κ.λ. Ἐπίσης βλ. Μ. Φ ι λ ῆ ν τ α, *Γλωσσογνωσία καὶ γλωσσογραφία ἑλληνική*, τ. Α', Ἀθήναι 1924, σ. 72 κ.έ., μὲ πολλὰ ἐπίσης ὅμοια παραδείγματα.

6. Βλ. Ε. Μ π ὄ γ κ α, *Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου*, τ. Α', Ἰωάννινα 1964, στὸ ἴδιο λῆμμα.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

8. Βλ. Μ π ὄ γ κ α, ὀ.π., τ. Β', Ἰωάννινα 1966, σ. 32, στὸ λῆμμα *λαγόψωμα*, *τό*.

9. Βλ. C h r. T z i t z i l i s, *Greek loan-words in bulgarian dialects*, «Linguistique Balkanique» XXVI (Sofia 1983) 64.

10. Βλ. Μ π ὄ γ κ α, ὀ.π., τ. Α', στὸ ἴδιο λῆμμα.

ψιν, τό, καλέψιν, καλέψ'· «τό εύκόλως ψηνόμενον, καλόβραστον» ἀπό τόν Πόντο, μέ πληθυντικό *καλόψᾶ* καί *καλέψᾶ*¹.

καματιριά, ή:

Στόν Κορινθρό ή λέξη ἔχει τίς ἐξῆς δυό ἔννοιες: 1) ή καπνιά, καί 2) ὁ ἴστος τῆς ἀράχνης², καί πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό θηλυκό τοῦ μεταγενέστερου ἐπιθέτου *καυματηρός* > *καματηρός* πού σημαίνει: ὁ πολύ θερμός, ὁ πολύ ζεστός³. Ἡ λέξη πρέπει νά εἶναι ἀποτέλεσμα οὐσιαστικοποίησης, μετά ἀπό παράλειψη ἑνός ἀνάλογου οὐσιαστικοῦ.

Ἡ κατάληξη *-ιά* τοῦ θηλυκοῦ συνηθίζεται στό ἴδιωμα γιά τὰ θηλυκά τῶν ἐπιθέτων σέ *-ός*, ὅπως: *γερός* > *γιρός*-*γιοιά*, *χαζός*-*χαζιά* > *χαζιά*, *γαβός*-*γαβιά*, *βαριτός*-*βαριτιά* κ.λ.⁴

Ἄνάλογη σημασιολογική ἐξέλιξη μέ τό *καματιριά* ἔχουμε καί στό ποντιακό *μανέα*, ή, πού σημαίνει: «1) Ἡ αἰθάλη τῶν καπνοδόχων καί τῶν μαγειρικῶν σκευῶν (ή σημασία ἐκ τοῦ καμένου ὑφάσματος, τό ὁποῖον ἔχει χροῦμα μέλαν), 2) Μύκης μαῦρος, 3) Ἀραχνιά ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς καπνίαν, 4) Τό ἔντομον ἀράχνη»⁵.

καρλά, ή:

Στό Λιτόχωρο *καρλά* εἶναι τό δεμάτι ξύλου πού φορτώνουν οἱ χωρικοὶ στήν πλάτη τους: «*ἔφρινιν κάθι βδουμάδα μῆνὰ καρλά στον παζάρο*»⁶.

Ὁ τύπος *καρλά* πρέπει νά προῆλθε ἀπό τή λέξη **κλαριά*, ή, περιεκτικό τοῦ *κλαρί*, τό, ὅπως καί ή *κλαδαριά* προῆλθε ἀπό τό *κλαδί*, τό⁷, μέ ἀντιμετάθεση τῶν *λ-ρ* > *ρ-λ*, δηλ. **κλαριά* > **καρλιά* > *καρλά*⁸.

1. Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικόν Λεξικόν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Α' (Α-Λ), Ἀθήναι 1960, στό λῆμμα *καλόψιν*, τό.

2. Ἀπό προσωπική συλλογή. Βλ. καί Ν. Ἀνδριώτη, Τό ἴδιωμα τοῦ Λιβισιοῦ τῆς Λυκίας, Ἀθήναι 1961, στό λ. *καματιριά*, ή = ἀράχνη.

3. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στό λῆμμα *καυματηρός*.

4. Ἀπό προσωπική συλλογή. Γιά τήν κατάληξη *-ιά* τῶν ἐπιθέτων βλ. καί Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμματική τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήναι 1926, σ. 71.

5. Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικόν Λεξικόν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Β' (Μ-Ω), Ἀθήναι 1961, σ. 12, στό λῆμμα *μανέα*, ή.

6. Ἀπό προσωπική συλλογή.

7. Βλ. Α. Ι. Θάβρη, Τό νεοελληνικό κλαρί καί ή ἀποβολή τοῦ δ ἀνάμεσα σέ φωνήεντα σέ νεοελληνικά ἰδιώματα, «Δωδώνη» ΣΤ' (Ἰωάννινα 1977) 189.

8. Στό ἴδιο ἰδιώμα ἔχουμε ἀρκετά παρόμοια περιεκτικά, ὅπως: *καζανά*, ή· «*ἔβγαλα μῆνὰ καζανά ρακί*», *καραβιά*, ή· «*ἔπλυνα μῆνὰ καραβιά ρουῦχα*», *χιριά*, ή· «*μῆνὰ χιριά λάχανα*» κ.λ., ὅλα ἀπό προσωπική συλλογή.

κατ'λήθρα, ή:

Στὸ Μοσχοπόταμο ἡ λέξι σημαίνει τὸ γεννητικὸ ὄργανο τοῦ θηλυκοῦ γουρουνιοῦ. Πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν τύπο *κατουρήθρα, ή, παράγωγο τοῦ κατουρῶ, ὅπως καὶ ἡ οὐρήθρα προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα οὐρῶ. Ἔτσι ἔχουμε: *κατουρήθρα>*κατ'ρήθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ου>κατ'λήθρα, μὲ τροπὴ τοῦ ρ>λ ἀπὸ ἀνομοίωση πρὸς τὸ δεῦτερο ρ. Ἡ λέξι μπορεῖ ἀκόμη νὰ προέρχεται κι ἀπὸ τὸ διαλεκτικὸν τύπο κατρουλήθρα ποὺ συναντοῦμε στὴ Θράκη¹, δηλ. κατρουλήθρα>*κατρ'λήθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ου>κατ'λήθρα, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ ρ.

κουκουσλείθρα, ή:

Ἡ λέξι συναντιέται στὴ Ρητίνη καὶ σημαίνει τὴ σουσουράδα². Ὁ τύπος αὐτὸς πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ σύνθετο *κωλοσειθρα, ή, ποὺ κατέληξε στὸν τύπο τῆς Ρητίνης μὲ τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία: *κωλοσειθρα>*κουλουσειθρα, μὲ στένωση τῶν ἄτονων ω καὶ ο>ου>*κουκουλουσειθρα, μὲ δίπλωση τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς -κο>κον (πβ. κωβιὸς>κοκωβιὸς, κωνάρα>κοκωνάρα>κουκωνάρα³)>κουκουλ'σειθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου νόθου ου>κουκουσλείθρα, μὲ ἀντιμετάθεση τῶν λ-σ>σ-λ.

Παρόμοια εἶναι καὶ τὰ διαλεκτικὰ σύνθετα κουλουσοῦσα, ή, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, καθὼς καὶ κωλοσοῦσα, ή, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Αἰτωλία⁴, καὶ κουλουσουριίδα καὶ κουλουσουρίδα ἀπὸ τὴ Βέρροια⁵.

κουλουθρινίτσα, κωλόρθα, ή:

Στὸ Λιτόχωρο ἡ λέξι κουλουθρινίτσα σημαίνει: εἶδος δερματικῆς πάθησης, ὃ ἔρπηξ ζωστήρ⁶, καὶ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ κυπριακὸ κωλόρριθος, ὃ, ποὺ σημαίνει: «πρήσμα ἢ οἶδημα μέρους τοῦ σώματος καὶ κυρίως τῆς κεφαλῆς...ἐκ τοῦ ὁμοιάζειν τοῖς κώλοις τῆς ὄρνιθος»⁷.

1. Βλ. Κ. Χορμουζιάδου, Γλωσσάριον Τσακηλίου, «Θρακικά» ΙΕ' (Ἀθῆναι 1941) 215.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἔτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, στίς ἀντίστοιχες λέξεις.

4. Βλ. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ιδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ. Α', σ. 205, ὅπου κουλουσοῦσα καὶ κουλουσοῦσου, ή, καὶ τοῦ ἰδιοῦ, ὀ.π. τ. Β', σ. 143, ὅπου κωλοσοῦσα. Γιὰ τὸν τύπο κωλοσοῦσα βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, «Ἀθηνῶν» ΛΖ' (Ἀθῆναι 1926) 187.

5. Βλ. Γ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριον τῆς Βέρροιας (Βαρταλαμίδα), Βέρροια 1973, στὰ ἴδια λήμματα.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

7. Βλ. Θ. Δ. Κυπρή, Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκά, μέρος Α', Λευκωσία 1979, σ. 264, στὸ λῆμμα κωλόρριθος.

Ἡ φωνητική διαδικασία πὸ ἀκολούθησε ἡ λέξη εἶναι ἡ ἐξήξ: *κωλόρ-νιθος* > **κωλόρνιθα*, με ἀλλαγὴ γένους > **κουλόρνιθα*, με στένωση τοῦ ἄτο-νου *ω* > *ου*, φαινόμενο καθολικὸ στὰ βόρεια ιδιώματα > **κουλουρνιθίτσα*, με τὴν προσθήκη τῆς ὑποκοριστικῆς κατάληξης *-ίτσα* > **κουλουρνιθίτσα*, με ἀντιμετάθεση τῶν *ν-θ* > *θ-ν* > *κουλουθρνίτσα*, με μετάθεση τοῦ *ρ* (*ρθ* > *θρ*).

Ἄνάλογη φωνητικὴ διαδικασία ἀκολούθησε καὶ ὁ τύπος *κουλόρθα*, ἡ, πὸ συναντιέται στὸ χωριὸ Ἰελάφος τῆς Πιερίας¹ καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας², καθὼς κι ὁ τύπος *κουλόρθους* καὶ *κουλόθρους*, ὁ, ἀπὸ τὸ Βελβε-ντό³.

μουτσ'νίζ':

Τὸ ρῆμα στὴ Μηλιά, τριτοπρόσωπο μόνο, λέγεται εἰδικὰ γιὰ τὸν ἀρ-γαλειὸ πὸν ξεφεύγει ἀπὸ τὸ ζύγι του, στραβώνει καὶ χάνει τὴν ἰσορροπία του: «οὐ ἀργαλὸς ἀπὸν χτές μουτσ'νίζ'»⁴.

Τὸ ρῆμα πρέπει νὰ εἶναι παράγωγο τοῦ μεσαιωνικοῦ οὐσιαστικοῦ *μουτ-σούνα*, ἡ, πρόσωπο, πὸ στὴν κοινὴ σήμερα χρησιμοποιεῖται με τὴ σημα-σία τῆς προσωπίδας⁵.

Στὴν κοινὴ τὸ ρῆμα εἶναι γνωστὸ μόνο σὰν σύνθετο με τὴ μορφή *στραβο-μουτσουνιάζω* πὸ σημαίνει: κάνω γκριμάτσα, μορφάζω, συνοφρυώνομαι. Σύνθετο ἐπίσης τὸ συναντοῦμε στὴν Ἡπειρο με τὴ μορφή *ξεμουτσουνιάζω* = παραμορφώνω τὸ πρόσωπο, καὶ *ξεμουτσουνιάζομαι* στὴ μέση φωνὴ πὸν σημαίνει: ταπεινώνομαι, ντροπιάζομαι⁶, καὶ στὴν Αἰτωλία με τὴ μορφή *ἀλλαξο-μουτσουνιάζω* με τὴ σημασία: συνοφρυώνομαι ἀπὸ ἀηδία, ἀπὸ ἀπο-στροφή⁷.

Γιὰ τὴν ἀρχικὴ σημασία τοῦ **μουτσουνίζω*, πὸν πρέπει νὰ σήμαινε μορφάζω, κάνω γκριμάτσα κ.λ., συνηγορεῖ καὶ τὸ διαλεκτικὸ κυπριακὸ

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριάς, στὸ λῆμμα *κουλόρθα*, ἡ. Περισσότερα γιὰ τίς διάφορες μορφές τῆς ἴδιας λέξης καὶ τοὺς τόπους προέλευσης μπο-ρεῖ κανεὶς νὰ δεῖ στοῦ Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὄ τ η, Ἐτυμολογικά καὶ σημασιολογικά, «Λεξικογρα-φικὸν Δελτίον» 3 (Ἀθῆναι 1941) 64-65.

3. Βλ. Ε. Μ π ο υ ν τ ὶ ν α, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1892, στὸ λῆμμα *κουλόθρους*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Βλ. Ἀ ν δ ρ ι ὄ τ η, Ἐτυμολογικὸ Λεξικό, στὸ λῆμμα *μουτσούνα*.

6. Βλ. Γ. Χ α τ ζ ι δ ἄ κ ι, Περὶ τῆς χρήσεως τῆς προθέσεως ἐκ, ἐξ (ξε-), «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 26. Βλ. ἐπίσης Μ π ὄ γ κ α, Τὰ γλωσσ-ικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ. Α', σ. 274, στὸ ἀντίστοιχο λῆμμα. Ἐδῶ ὁ συγγρ. παραθέτει τὸ ρῆμα με τὴ μορφή *ξιμουτσ'νιάζομαι*.

7. Βλ. Α. Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἐκθεσις διαγωνισμοῦ Γλωσσικῆς Ἐταιρείας τοῦ 1923 καὶ 1925, «Ἀθηνᾶ» ΛΖ' (Ἀθῆναι 1925) 222.

μουτσώννω = συνοφρυώνομαι, ὅπως ὅταν φοβᾶμαι¹, κι ἀκόμα τὰ ρήματα τῆς κοινῆς *μορφάζω* καὶ *μουτρώνω*. Πρόβλημα βέβαια παρουσιάζει ἡ μετάπτωση τῆς ἀρχικῆς σημασίας τοῦ ρήματος στὴν ἔννοια τοῦ στραβώνω, χάνω τὴν ἰσορροπία μου κ.λ. γιὰ τὸν ἀργαλειό. Ὅμως ἡ νοηματικὴ αὐτὴ διαφορὰ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γεφυρωθεῖ, ἂν λάβουμε ὑπόψη ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ *μορφάζω*, παραμορφώνομαι κ.λ. εἶναι νὰ χάνουν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τὴ σωστή τους θέση καὶ τὴν ἰσορροπία τους.

πριακόβου, πριάκουπους, ὄ:

Στὴ Ρητίνη τὸ ρῆμα *πριακόβου* σημαίνει: γυρίζω τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ κεντρικὸ αὐλάκι σὲ μικρότερα καὶ τὸ ἀφήνω πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ ποτίσει ὁ τόπος ὀλόγυρα ἀργὰ καὶ βαθιά: «θὰ πααίνου λίγου νὰ πριακόβου κι θὰ γυρίσου»².

Νομίζω ὅτι τὸ ρῆμα μπορεῖ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ σύνθετο **περι-ρνακοκόβω*, πού γιὰ νὰ φτάσει στὸ διαλεκτικὸ *πριακόβου* ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ πορεία: **περι-ρνακοκόβω* > **πριρνακοκοκόβου*, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου ε > ι τῆς πρόθεσης, καθὼς καὶ τῶν ἄτονων ο καὶ ω > ου > **πιρ'ρνακοκοκόβου*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ι τῆς πρόθεσης > **πριρνακοκοκόβου*, μὲ μετάθεση τοῦ ι τῆς πρόθεσης³ > *πριακόβου*, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ (ἀπλολογία) τῶν συλλαβῶν *ρν* καὶ *κο* > *κον* ἐξαιτίας παρόμοιων συλλαβῶν στὴ λέξη, καὶ συνίζηση τοῦ συμπλέγματος *ια* > *ια* (πβ. τὰ *χιριά*, *μυριά*, *ἀβισταριά* κ.λ. στὸ ἴδιο ἰδίωμα).

Συνώνυμα τοῦ *πριακόβου*, πού μᾶς βοηθοῦν νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴ σημασία του, εἶναι καὶ τὰ: **ἀλακοκόβω* πού σημαίνει: «ὀρύσσω αὐλακα εἰς τὸν ἀγρὸν οὕτως ὥστε νὰ δύναται νὰ ποτίζεται ὅλος»⁴, κι ἐπίσης τὸ *περιαυλακίζω* πού σημαίνει: «αὐλακίζω κύκλω, πέριξ, ἀνοίγω αὐλακα ὀλόγυρα, ἀροτριῶ, ὀργώνω ὀλόγυρα»⁵, τὸ *ἀλακιάζω* πού ἡ ἀρχικὴ του σημασία εἶναι: «1) ὀρύσσω αὐλακα διὰ τοῦ ἀρότρου ἢ τῆς σκαπάνης χάριν τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων, 2) διοχετεύω δι' αὐλακος»⁶, καὶ τὸ *ἀλακώνω* πού σημαίνει: «1) ὀρύσσω αὐλακας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους..., 2) ὀρύσσω αὐλακας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἰδίᾳ διὰ τὴν εὐκόλον διαρροὴν τῶν ὑδάτων»⁷.

Τὸ *πριάκουπους*, ὄ, ἀπὸ τὸ Βελβεντὸ εἶναι μεταρηματικὸ τοῦ *πριακό-*

1. Βλ. Κ υ π ρ ἦ, ὀ.π., στὸ λῆμμα *μουτσώννω*.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Πβ. στὸ ἴδιο ἰδίωμα τὸ *περιχίνω* > **πριχίνου* > **πιρ'χίνου* > *πριχίνου*.

4. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς», τ. 3ος, Ἀθῆναι 1941, στὸ ἴδιο λῆμμα.

5. Βλ. Δ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τ. 11ος, σ. 5668, στὸ λῆμμα *περιαυλακίζω*.

6. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν», τ. 3ος, στὸ λῆμμα *ἀλακιάζω*.

7. Ὁ.π., στὸ λῆμμα *ἀλακώνω*.

βου καὶ σημαίνει: «φράκτης ρυακίου», ὅπως τὸ ἐρμηνεύει ὁ Μπουντόνας¹. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας φαίνεται ὅτι μὲ τὴ λέξη φράκτης ἐννοεῖ τὸ ἀνάχωμα πὺ ὑψώνουν οἱ γεωργοὶ στὶς δυὸ πλευρὲς τοῦ αὐλακιοῦ γιὰ νὰ μὴ διασκορπίζεται τὸ νερό.

*προονγίδ*², *πριγκίδ*³, *βροονγίδ*³, *τό*:

Στὴ Ρητίνη, Ἐλατοχώρι καὶ Λιτόχωρο ἡ λέξη *προονγίδ*², *τό*, καὶ συνήθως στὸν πληθυντικὸ *προονγίδρα*, *τά*, ἐπειδὴ μοιάζουν νὰ εἶναι δύο, σημαίνει τὴ σιδερένια βέργα πὺ τοποθετεῖ ἢ ὑφάντρα στὸ πανὶ πὺ ὑφαίνει γιὰ νὰ τὸ κρατᾶ τεντωμένο ἀπὸ τὴ μιὰ οὐγία ὡς τὴν ἄλλη. Τὸ ἐξάρτημα αὐτὸ προσαρμόζεται στὸ πλάτος τοῦ πανιοῦ².

Στὸ Βελβεντὸ ἔχουμε τὸν τύπο *πριγκίδ*³ καὶ στὸν Πολύγυρο Χαλκιδικῆς *βροονγίδ*⁴ μὲ τὴν ἴδια σημασία, ἐνῶ στὰ Μέγαρα τὸν τύπο *μπροτζίδα*⁵ πὺ θὰ πρέπει κι αὐτὸς νὰ συνδεθεῖ μὲ τὰ παραπάνω, ἐπειδὴ συμπίπτει μ' αὐτὰ φωνητικὰ καὶ σημασιολογικά.

Σημασιολογικὰ ἡ λέξη *προονγίδ*³ θὰ πρέπει νὰ συμπίπτει μὲ τὸ ἐξάρτημα πὺ στὴ Λέσβο⁶, Πελοπόννησο, Στ. Ἑλλάδα, Κρήτη κι ἴσως κι ἄλλοῦ ὀνομάζουν *ξίγγλες*⁷ κι ὁ Ἑσύχιος *ιτλαί*⁸.

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν ἀρχαία λέξη *ὑπουργός*, πὺ μὲ διάφορες φωνητικὲς μορφὲς καὶ σημασίες διασώθηκε σ' ἀρκετὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας⁹.

Ἐπιπλέον, ὁ Πέτρος Φουρῖκης στὴν ἐργασία του «Μεγαρικὰ μελετήματα» πα-

1. Βλ. Μπουντόνας, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ, σ. 100, στὸ λῆμμα *πριάκουπος*, ὁ.

2. Ἐκτὸς ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

3. Βλ. Μπουντόνας, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ, στὸ λῆμμα *πριγκίδ*.

4. Βλ. Φ. Τάσιου, Γλωσσάριο τοῦ Πολυγύρου, «Χρονικὰ Χαλκιδικῆς» τεύχη 37-38 (Θεσσαλονίκη 1962-1963) 127.

5. Π. Α. Φουρῖκη, Μεγαρικὰ μελετήματα, «Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς» Ε' (Ἀθῆναι 1918) 230, σημ. 5, ὅπου ὁ συγγραφέας μαζί μὲ τὸν τύπο δίνει καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς λέξης, ἐξαγγέλλοντας ὅτι θὰ δώσει πιὸ κάτω τὴν ἐτυμολογία τῆς. Ἐξαιτίας ὁμως ἀρρώστιας δὲν μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν πρόθεσή του.

6. Βλ. Μ. Κ. Στεφανίδου, Δημῶδες ὀνοματολογία, «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 67.

7. Βλ. Γ. Ν. Χατζή - Ζωγίδου, Θεσσαλικά ζητήματα, «Ἀθηνᾶ» Γ' (Ἀθῆναι 1898) 554.

8. Βλ. Στεφανίδου, ὁ.π., σ. 67.

9. Βλ. Π. Α. Φουρῖκη, Μεγαρικὰ μελετήματα, «Ἀθηνᾶ» Λ' (Ἀθῆναι 1919) 350. Βλ. ἐπίσης καὶ Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *ὑπουργός*.

ρακολουθεῖ φωνητικά καὶ σημασιολογικά τὴν ἐξέλιξη τῆς λέξης *ὑπουργός*¹, δίνοντας τὶς διάφορες φωνητικὲς μορφές καὶ τὶς σημασίες τους².

Ἐκ τῆς ἀποψη φωνητικῆ ἢ λέξη *ὑπουργός* γιὰ νὰ φτάσει μέχρι τοὺς διαλεκτικούς τύπους *προυργίδ*³ (*πριγκίδ*⁴, *βρουργίδ*⁵) ἀκολούθησε μιὰ διαδικασίᾳ πρὸς ἀπλή στὰ βόρεια ιδιώματα ἀπ' ὅ,τι στὰ νότια⁶, δηλ. *ὑπουργός* > *πουργός*, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *υ* τῆς πρόθεσης⁴ > **πουργός*, μὲ μετάθεση τοῦ *ρ* > **προυργός*, μὲ ἀνάπτυξη ἔρρινου καὶ ἠχηροποίηση τοῦ *γ* > *g*⁵, *προυργίδα*, μὲ ἀλλαγὴ γένους⁶ καὶ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης *-ίδα* πού δηλώνει συνήθως ὄργανο⁷ > *προυργίδ*⁸, μὲ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξη *-ίδι* καὶ ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ ἄτονου *ι*. Ὁ τύπος *προυργίδ*⁸ μπορεῖ βέβαια νὰ προῆλθε καὶ ἀπευθείας ἀπὸ τὸν τύπο **προυργός*, χωρὶς δηλ. τὴ μεσολάβηση τοῦ τύπου *προυργίδα* καὶ χωρὶς ὑποκοριστικὴν σημασίαν, κατὰ τὸ *βαλανίδι*, *ξίδι*, *φίδι*, *φρύδι*⁸ κ.λ. Ὁ τύπος *πριγκίδ*⁹ προῆλθε ἀπὸ προληπτικὴν ἀφομοίωση τοῦ *ου* > *ι*, ἐνῶ στὸν τύπο *βρουργίδ*⁵ ἔχουμε ἠχηροποίηση τοῦ ἀρχικοῦ *π* > *β* εἴτε ἀπὸ συνεκφορὰ (ἀπὸ ἕναν προγενέστερο τύπο **βρουργός* ἢ **βρουργίδα*) ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ συνεκφορὰ⁹. Γιὰ τὴν παράλληλη σημασίαν τῆς λέξης σὰν ἐξάρτημα τοῦ ἀλετριοῦ καὶ τοῦ ἀργαλειοῦ πβ. καὶ τὰ: *σπάθη*¹⁰, *κουρούνα*¹¹, *αὐτιά*¹² κ.λ.

1. Βλ. Φουρίκη, ὁ.π., σ. 347-353.

2. Βλ. Φουρίκη, ὁ.π., σ. 350-351.

3. Βλ. Φουρίκη, ὁ.π., σ. 351, ὅπου ὁ συγγραφέας δίνει τὶς φωνητικὲς τροπὲς τῆς λέξης *ὑπουργός* γιὰ τὰ νότια ιδιώματα καὶ τὴν κυπριακὴν διάλεκτον πού κατέληξαν στὸν τύπον *προγγός* μὲ πρὸς πολὺπλοκὴν καὶ διαφορετικὴν διαδικασίαν ἀπ' ὅ,τι στὰ βόρεια.

4. Βλ. ἐνδεικτικὰ τοῦ Ἄνδριώτη, Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, σὶς λέξεις *ποδόχι* (<*ὑποδόχιον*, *πόδημα*> *ὑπόδημα* κ.λ. Ἐπίσης βλ. τοῦ Ἰδιοῦ, *Lexicon der Archaismen*, στή σειράν τῶν λέξεων πού ἀρχίζουν μὲ τὴν πρόθεσιν *ὑπό*, ὅπως *ὑπογαστριον*) > *π(ου)γαστρι*, *ὑποδοχή*) > *ποδόχα*, *ὑποκοίλιον*) > *ποκοίλι* κ.λ.

5. Βλ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἔρρινου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, σ. 93-99. Στὴ σ. 98 παραθέτει μάλιστα καὶ τὴν λέξιν *πουργός* ἀπὸ τὴν Λάρνακα τῆς Κύπρου.

6. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 433, ὅπου: *σκύλος* > *σκύλα*, *πέτρος* > *πέτρα*, *δοῦλος* > *δούλα* κ.λ. Καὶ στὰ ιδιώματα ἐπίσης εἶναι πολὺ συχνὴ ἢ ἀλλαγὴ γένους, ὅπως: *βλέφαρος*, ὁ, *πλάτ*'ς, ὁ, *χάπχα*, ἡ, *πρόσουπος*, ὁ, κ.λ. (ὄλα ἀπὸ προσωπικὴν συλλογὴν στὰ παραπάνω μακεδονικὰ χωριά).

7. Βλ. Φιλήντα, ὁ.π., σ. 466, ὅπου ἔχουμε: *λαβίδα*, *παγίδα* κ.λ. Ὁ συγγραφέας μάλιστα παραθέτει, μαζὶ μ' ἄλλα οὐσιαστικά, καὶ τὴν λέξιν *προγγίδα* μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς *ξίγγλας*.

8. Βλ. Φιλήντα, ὁ.π., σ. 485, μὲ ἀνάλογα παραδείγματα.

9. Βλ. Κουκουλέ, ὁ.π., σ. 122-137, μὲ πολλὰ ἀνάλογα παραδείγματα.

10. Βλ. Φουρίκη, ὁ.π., σ. 367-368. Ἐπίσης Χατζῆ - Ζωγίδου, ὁ.π., σ. 555.

11. Βλ. Φουρίκη, ὁ.π., σ. 353-356, καὶ Χατζῆ - Ζωγίδου, ὁ.π., σ. 553.

12. Βλ. Φουρίκη, ὁ.π., σ. 361, ὅπου οἱ τύποι *παρούτια* ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ Μῆλον, *παρούθια* ἀπὸ τὴν Κρήτην, *παρότες* ἀπὸ τὴν Θήβαν, *αὐτιά* ἀπὸ τὴν Ἑπειρον. Στὴ Ρητινὴν γιὰ τὸ ἴδιον ἐξάρτημα ἔχουμε τὸν τύπον *ξ'λόχτχα*.

ρουβός, ρουβά:

Στὸ Λιτόχωρο τὸ ρουβός εἶναι ἐπίθετο καὶ σημαίνει: ὄχι εὐθύς, ὑπου-
λος, πονηρός. Τὸ ρουβά εἶναι ἐπίρρημα καὶ σημαίνει: πλάγια, λοξά, πονη-
ρά: «κοιτάει ρουβά»¹.

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ ἀρχαῖο ἐπίθετο *ραιβός*: καμπύλος, ἐπικαμπής, κυρτός, κυφός, λοξός, σκολιός², κι ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία γιὰ νὰ φτάσει στὴ μορφή τοῦ Λιτοχώρου: *ραιβός* > *ριβός*³, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *αι*, κανονικὴ στὰ βόρεια ιδιώματα > *ρουβός*, μὲ χεῖλωση τοῦ *ι* > *ου* ἐξαιτίας τοῦ παρακείμενου χειλικοῦ β⁴.

Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ διαφοροποίηση τοῦ ἐπιθέτου ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σημασία τοῦ κυρτοῦ, στραβοῦ κ.λ. μετέπεσε σὲ σημασία μὲ ἠθικὸ περιεχόμενο πβ. καὶ τά: *στραβός* = ἀνάποδος στὸ χαρακτήρα, *στριφνός*, *πλάγιος* = σκολιός, δόλιος, ἀπατηλός κ.λ., καθὼς καὶ τὰ ἀντίθετα *ἴσιος*, *εὐθύς* κ.λ. ποὺ πῆραν κι αὐτὰ σημασίες μὲ ἠθικὸ περιεχόμενο. Τὸ ἐπίρρημα *ρουβά*: πλάγια, λοξά, πονηρά, ἀποτελεῖ τὸν κρίκο ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἔννοιες τοῦ ἐπιθέτου.

σαλίμβα, ἦ:

Στὴ Ρητίνη ἡ λέξη σημαίνει τὴν καταρροή, τὸ συνάχι: «κρούουσα κι μ' ἐπῆρασιν σαλίμβα»⁵.

Ἡ λέξη πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ λατινικὸ *salina-ae* ποὺ σημαίνει: σάλιο καὶ μεταφορικὰ ὄρεξη, χυμός, γεύση⁶. Τὴ λέξη *σαλίβα* ὁ Du Cange στὸ λεξικό του τὴν καταχωρεῖ ὡς ἐρμήνευμα στὸ λῆμμα *σάλος*, ὁ, μὲ τὴ σημασία τοῦ σάλιου⁷, ἐνῶ στὸ λῆμμα *σαλίβα*, ἦ, δίνει τὴ σημασία τοῦ τσεκουριοῦ σὰν ὄπλου μὲ φράσεις ὅπως: «μαρτζουμάβουλον, ἦ νῦν σαλίβα» κ.λ.⁸. Ἐπί-

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *ραιβός*. Ἐπίσης στοῦ Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ ἴδιο λῆμμα.

3. Βλ. Andriotis, ὁ.π., στὸ λῆμμα *ραιβός*, ὅπου ὑπάρχει καὶ ὁ τύπος *ριβός* ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Βλ. ἀκόμη Β. Φάβη, Ἔκθεσις τῶν διαγωνισμῶν τῆς Γλωσσικῆς Ἐταιρείας, «Ἀθηνᾶ» ΜΒ' (Ἀθῆναι 1930) 239, ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος *ριβουκουμμένους* ἀπὸ τὴν Παρνασσίδα.

4. Βλ. Χ. Συμεωνίδης, Χεῖλωση στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα ἑλληνικὴ, «Βυζαντινὰ» 4 (Θεσσαλονίκη 1972) 234 κ.έ.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

6. Βλ. Ε. Τσακαλώτου, Λατινοελληνικὸν Λεξικόν, στὴν ἴδια λέξη.

7. Βλ. Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Gratz 1958 στὸ λῆμμα *σάλος*.

8. Βλ. Du Cange, ὁ.π., στὸ λῆμμα *σαλίβα*.

σης ταυτίζει σημασιολογικά τὴ *σαλίβα* μὲ τὸ *σειρομάστη*: «φέρει... σειρομάστην, ὃν κοινῶς καλοῦσι σαλίβαν»¹.

Παρ' ὅλη τὴ φωνητικὴ τους ταύτιση δὲ φαίνεται πιθανὸ οἱ λέξεις *σαλίβα*=σάλιο καὶ *σαλίβα*=τσεκούρι κ.λ. νὰ ἔχουν τὴν ἴδια ἔτυμολογικὴ προέλευση².

Γιὰ τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης *σαλίβα*>*σαλίμβα*, τὴν ἀνάπτυξη δηλ. τοῦ ἔρρινου *μ* πρὶν ἀπὸ τὸ *β*, μὲ φυσικὴ συνέπεια τὴν ἠχηροποίηση τοῦ *β*>*β*, δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἐπειδὴ ἔχουμε ἄφθονα παραδείγματα μὲ παρόμοιες τροπὲς ἀπ' ὄλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο³.

σειραδώνου:

Τὸ ρῆμα στὰ χωριά Ρητίνη καὶ Ἐλατοχώρι Πιερίας σημαίνει: στριφῶν ἓνα ροῦχο, ράβω τὸν ποδόγυρο ἑνὸς φορέματος κ.λ.: «δὲν τοῦ *σειράδου*-*σις* κατὰ τοῦ *φουστάνι* σ'». Ἡ μετοχὴ *σειραδουμένους*=στριφωμένοι, ραμμένοι: «τὰ *φορέματα* *σειραδουμένα* μὴνὰ *χαρά*». Τὸ μεταρηματικὸ *σειράδουμα*=στρίφωμα, ράψιμο⁴.

Τὸ ρῆμα ἀνάγεται στὸ μεσαιωνικὸ οὐσιαστικὸ *σειράδιον*, *τό*, ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο *σειρά*, *ἦ*, πού σημαίνει: μικρὸ σχοινί, μικρὴ ταινία, σιρίτι, κορδόνι κ.λ.⁵. Τὸ ρῆμα συναντιέται καὶ στὴν Κρήτη μὲ τὴ μορφή *σειραδιάζω* καὶ σημαίνει: βάζω στὴ σειρά⁶.

σ'λάρα, *ἦ*, *ξασ'λάροντους*:

Ἡ λέξη *σ'λάρα* στὴ Ρητίνη σημαίνει: τάξη, συγύρισμα: «δὲν *ἐχ'ν* *διπ* *σ'λάρα* *μέσ'* *στοῦ* *σπίτ'*», ἐνῶ τὸ ἐπίθετο *ξασ'λάροντους* σημαίνει τὸν ἀτακτοποίητο, τὸν ἀσουλούπωτο: «*σιρῶνάνει* *ξασ'λάροντους*»⁷.

Ἡ πρώτη λέξη εἶναι μεταρηματικὸ τοῦ ρήματος **συνιλαρῶ*, σύνθετο τοῦ *ιλαρῶ*, πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Ρητίνη, τὸ συναντοῦμε σ' ἄρκετὲς ἄλλες περιο-

1. Βλ. D u C a n g e, δ.π., στὸ λῆμμα *σειρομάστης*.

2. Βλ. Σ τ. Δ ρ α γ ο ῦ μ η, Χρονικὸ τοῦ Μορέως λέξεις, «Ἀθηνῶν ΚΔ' (Ἀθῆναι 1912) 367, ὅπου ὁ συγγραφέας μ' ἐπιφυλακτικότητά δίνει στὴ λέξη *σαλίβα*, πού συναντιέται στὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως (στ. 1156, σαλίβες εἶχαν τούρκικες), τὴ σημασία τοῦ *σαλβάρι*=βράκα.

3. Βλ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Περὶ ἀναπτύξεως ἔρρινου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, δ.π., σ. 87-92, ὅπου τά: *ἀθούμπαλη*(*ἀθόβολη*), *γρίμπος*(*γρίβος*), *ζαμπάρνι*(*ζαβάρνι*), *ζαμπόγερος*(*ζαβόγερος*) κ.λ.

4. Ἡ λέξη καὶ οἱ ἰδιωματικὲς φράσεις ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Βλ. A n d r i o t i s, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *σειράδιον*.

6. Βλ. Γ. Π α γ κ á λ ο υ, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1960, τ. 3ος, στὸ λῆμμα *σειραδιάζω*.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

χῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ¹. Τὸ *ξασ'λάρουτους* εἶναι τὸ στερητικὸ ἐπίθετο ποῦ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀντίθετη ἔννοια τῆς μειοχῆς *σ'λαρουμένους*.

σωνδαρίζ':

Τὸ ρῆμα στὸ Ἐλατοχώρι Πιερίας τὸ συναντοῦμε σὰν τριτοπρόσωπο καὶ σημαίνει: τυχαίνει, ταιριάζει, συμπίπτει, βολεῦει· *«δὲ σωνδάρ'σι νὰ σναντηθοῦμι σήμιρα»*².

Τὸ β' συνθετικὸ τοῦ ρήματος θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ μεσαιωνικὸ οὐσιαστικὸ *ταρός*, *δ*, ποῦ σημαίνει: καιρός, χρόνος, ἄνεμος³.

Καὶ σήμερα ἡ λέξη *ταρός* ἀπαντᾷ σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας, κι ἀκόμα καὶ στὴν Καππαδοκία, μὲ τὶς ἴδιες σημασίες ποῦ εἶχε καὶ στὸ μεσαιώνα⁴. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ λέξη ἔχουμε σ' ἀρκετὰ μέρη, μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, μιὰ ἀρκετὰ πλούσια παραγωγή σὲ λέξεις ἀπλῆς καὶ σύνθετες⁵. Σ' αὐτὲς μποροῦμε ἐπίσης νὰ προσθέσουμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *σωνδαρίζ'*, πιθανὸν καὶ τὸ *σιουδέρον* ἀπὸ τὸν Πολύγυρο τῆς Χαλκιδικῆς, ποῦ κι αὐτὸ σημαίνει περίπου τὸ ἴδιο: πετυχαίνω, καὶ σὰν ἀπρόσωπο: τυχαίνει, συμβαίνει· *«νὰ σιουδάρ'ς νὰ τὸν βρεῖς νὰ κ'μάτι»*, *«δὲ σιουδάρ'σι νὰ τὸν βρῶ στοῦ μαγαζιῶ»*⁶. Ἡ παρουσία τῶν ρημάτων αὐτῶν στὸ Ἐλατοχώρι καὶ Πολύγυρο πλουτίζει περισσότερο τὴν παραγωγή τῆς λέξης καὶ παράλληλα διευρύνει τὰ γεωγραφικὰ τῆς ὄρια μέχρι καὶ τὴ Μακεδονία⁷.

Ἄπὸ τοὺς παράγωγους ρηματικούς τύπους, ἀπλοὺς καὶ σύνθετους, ἐ-

1. Βλ. A n d r i o t i s, Lexicon der Archaismen, στὰ λήμματα *ίλαρῶ* καὶ **συνίλαρῶ*.

2. Ἄπὸ προσωπικὴ συλλογή.

3. Βλ. A n d r i o t i s, Lexicon der Archaismen, στὸ λήμμα *ταρός*. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ οὐσιαστικοῦ *ταρός*, ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς, βλ. τὶς ἐξῆς δύο βασικὲς ἐργασίες: 1) τοῦ Ν. Ἀ ν δ ρ ι ῶ τ η, Ἐτυμολογικά, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 2 (Ἀθῆναι 1940) 149-151, ὅπου τὸ συνδέει μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου *ταρόν*, καὶ 2) τοῦ Β. Φ ἄ β η, Κριτικά καὶ παλαιολογικά εἰς τὸν Ἡσυχίον, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 5 (Ἀθῆναι 1950) 106-114, ὅπου ὁ συγγραφέας συμπεριέλαβε καὶ νεότερο ὑλικὸ δίνοντας μιὰ πλούσια παραγωγή τῆς λέξης μὲ ἀρκετὰ σύνθετα, ὅπως *γλυκοταριά*, *μονόταρος*, *μονοτάρι*, *ἀπανωταρέα*, *κακωταριά*, *μονοταρικά*, *μονοταρικός* κ.λ., καθὼς καὶ τὰ ρήματα *ταρεῖ*, *ταρεῖον*, *ταρίζω*, *ταρίζομαι*, καὶ τὰ παράγει ὅλα ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *ἀπανωτάρης* (ἀπανωτός, ἀπ' ὅπου τὸ ἀφηρημένο οὐσιαστικὸ *ἀπανωταρία*. Ἄπ' αὐτὰ τὰ δύο, λέει, ἀποσπάστηκε ἡ κατάληξη *-τάρης*, *-ταρία* καὶ *-τᾶρι* καὶ σχηματίστηκαν ἔπειτα τὰ *ἐξωτάρης*, *καλωταρία*, *κακωταρία*, *ἄταρος*, *μονοτάρι*, *ταρεῖ*, *ταρίζω*, *ταρεῦω* κ.λ. Ἄπὸ τὰ σύνθετα *καλωταρία* καὶ *κακωταρία* προήλθε τὸ οὐσιαστικὸ *ταρός* μὲ τὴ σημασία τοῦ καιρός, κατὰ τὸ σχῆμα *καλοκαιρία-κακοκαιρία-καιρός*.

4. Βλ. Ἀ ν δ ρ ι ῶ τ η, ὁ.π., σ. 150. Ἐπίσης Φ ἄ β η, ὁ.π., σ. 107.

5. Βλ. Φ ἄ β η, ὁ.π., σ. 107. Ἐπίσης A n d r i o t i s, Lexicon der Archaismen, στὸ λήμμα *ταρός*.

6. Βλ. Τ ἄ σ ι ο υ, Γλωσσάριο τοῦ Πολυγύρου, ὁ.π., στὸ λήμμα *σιουδέρον*.

7. Βλ. Φ ἄ β η, ὁ.π., σ. 112, σημ. 3, ὅπου ὁ συγγραφέας ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ θεσπισθεῖ ἡ λέξη κι ἀπὸ ἄλλες περιοχές.

κεῖνος πού ταυτίζεται ἀπόλυτα σημασιολογικά μὲ τοὺς δικούς μας μακεδονικούς τύπους εἶναι τὸ ἀπρόσωπο *ταρεῖ* ἀπὸ τῆς Κονίστρης τῆς Εὐβοίας πού ἐπίσης σημαίνει: βολεύει, ταιριάζει· «*δὲ μοῦ ταρεῖ νὰ πιράσου*»¹.

Ὁ ἐνεστώτας *σιουδέρον* τῆς Χαλκιδικῆς ἴσως προῆλθε ἀπὸ κάποια ἀναλογία. Μπορεῖ δηλ. νὰ προῆλθε ἀπὸ ἓνα ἀρχικό ρῆμα *θοντάρω* > *θοντάρον* κατὰ τὰ ρήματα σὲ *-άρω*, ἰταλικῆς προέλευσης (*φρακάρω*, *τσοντάρω* κ.λ.), κι ἔπειτα νὰ ἀκολούθησε τῆς διπλοτυπίας μερικῶν παρόμοιων ρημάτων σὲ *-άρω*², ὅπως: *φρακάρω* καὶ *φρακάρνω*, *τσοντάρω* καὶ *τσοντέρνω*³, *φουμάρον* καὶ *φουμέρον*, *φουντάρου* καὶ *φουντέρου*, *βουσκάρου* καὶ *βουσκέρου*, *σαλπάρου* καὶ *σαλπέρου*, *κουρνάρου* καὶ *κουρνέρου* κ.λ.⁴.

τζάλαβους:

Στὴ Ρητίνη τὸ ἐπιθετο σημαίνει τὸν ἀδέξιο, τὸν τσαπατσούλη, τὸ λοντροκομμένο, τὸν ἄτακτο⁵.

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ διαλεκτικὸ *ἀντάλλαβους* πού σημαίνει: αὐτὸς πού ἔχει ὅποιοδήποτε σωματικὸ ἐλάττωμα, ὁ ἀνισόρροπος, ὁ δύστροπος, ὁ πεισματάρης, ὁ ἀπρόσεκτος, ὁ ἄτακτος⁶.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης εἶναι: *ἀντάλ(λ)αβους* > **ντάλ(λ)αβους*, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *α* > *τζάλ(λ)αβους*, μὲ τροπὴ τοῦ *ντ* > *τζ*⁷.

τσ'μέλα, *ή*:

Στὸ Ἐλατοχώρι ἡ λέξη σημαίνει τὸ λίπος, τὸ πάχος, καὶ μεταφορικὰ

1. Βλ. Φάβη, ὁ.π., σ. 111.

2. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 535, §1607.

3. Βλ. Γ. Κορμούλη, Ἀντιστροφὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι 1967, στὶς ρηματικὲς καταλήξεις *-έρνω* καὶ *-άρω*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ στὴ Σκιώνη Χαλκιδικῆς.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

6. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς», τ. 2ος, στὸ λῆμμα **ἀντάλλαγος*, ὅπου δίνονται οἱ διάφορες φωνητικὲς μορφὲς τοῦ ἐπιθέτου: δηλ. *ἀντάλλαβους-ἀδάλλαβους-ἀλλάνταβους-ἀλλάνταβους-ἀναφάνταλλος-ἀλαφάνταλλος-ῥάνταβους-ῥανταβός*. Στούς τύπους αὐτοὺς μποροῦμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ *βάνταλος* πού ὁ Χρ. Τζιτζιλῆς τὸ ἀνάγει ἐπίσης στὸ διαλεκτικὸ *ῥάνταβους* (Χρ. Τζιτζιλῆς, Ἀνάλεκτα ἐτυμολογικά, «Ἑλληνικά», 34, Θεσσαλονίκη 1982-1983, 106). Γιά τὴν ἐτυμολογία τοῦ *ἀντάλλαβους* βλ. καὶ Β. Φάβη, Μετάθεσις καὶ ἀντιμετάθεσις φθόγγων, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» Ι' (Ἀθῆναι 1939) 127-128. Βλ. ἐπίσης Ι. Καλλέρη, Ἀνάλεκτα Λεξικογραφικά, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 8 (Ἀθῆναι 1958) 49 κ.έ.

7. Γιά τὸ ὅχι πολὺ συνηθισμένο φαινόμενο τῆς τροπῆς τοῦ *ντ* > *τζ* βλ. Φ. Κοκουλέ, Ἐτυμολογικά, «Ἀθηνᾶ» ΔΕ' (Ἀθῆναι 1923) 198-202, ὅπου παραθέτει τὰ: *ἀντανεμίζω* > *ἀντζνεμίζω*, *ἀντζάνεμα*, *κρεμαντζαλάς* κ.λ. Βλ. ἐπίσης στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τὸ *ἀνταφλος* > *ἀντζαφλος*.

τῆ σωματικῆ δύναμη: δὲν ἔχ' ἀπὸ τσ'μέλα αὐτὸ τοῦ κουρίτῶ¹.

Ἡ λέξις θὰ πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὸ μεσαιωνικὸ *σιμίλα*, ἢ², ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ λατινικὸ *simila*, ποὺ σημαίνει: σεμίδαλις, μάζα, γρούτα, πανάδα³.

Ἡ τροπὴ τῆς μεσαιωνικῆς λέξεως *σιμίλα* στὴ διαλεκτικῆ μακεδονικῆ τσ'μέλα ἔγινε μὲ τὴν ἐξῆς φωνητικῆ διαδικασίᾳ: *σιμίλα* > **σιμιλέλα*, μὲ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης -έλα⁴ > **τσιμιλέλα*, μὲ τροπὴ τοῦ ἀρχικοῦ σ > τσ⁵ > *τσ'μ'λέλα, μὲ ἀποβολὴ τῶν ἄτονων ι > τσ'μέλα, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ πρώτου λ⁶.

Ἡ σημασιολογικὴ μετάπτωση τῆς λέξεως ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς σημασίᾳ στὴν ἔννοια τοῦ λίπους δὲν παρουσιάζει δυσκολία, ἐπειδὴ οἱ ἔννοιες εἶναι ἀρκετὰ συγγενικὲς μεταξὺ τους. Παρόμοια σημασιολογικὴ διαφοροποίηση ἐξάλλου ἔχουμε καὶ στὸ ποντιακὸ *τζιμίδιν*, *τό*, προερχόμενο ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο λατινικὸ *cimēdia*: ἡ μάζα τοῦ ἐγκεφάλου ποῦ, ἐκτὸς ὑπὸ τὴν ἀρχικὴ αὐτὴ ἔννοια, ἔχει ἀκόμα καὶ τὶς ἐξῆς ἄλλες: «ἡ ὑπολειπομένη μάζα τῶν καρυδιῶν μετὰ τὴν ἐκπίεσιν τοῦ ἐλαίου, πολτὸς ἀπὸ πίτυρα ὡς τροφὴ ἀγελάδος, χόρτα στραγγισμένα μετὰ τὸ βράσιμον καὶ ἀρτυσμένα μὲ βούτυρον»⁷. Ἀνάλογη σημασιολογικὴ διαφοροποίησις ἔχουμε ἀκόμα καὶ στὸ μεσαιωνικὸ *σημηδία* ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἔννοια τοῦ ἐγκέφαλου κατέληξε νὰ σημαίνει καὶ τὸ σιμιγᾶλι, τὴ γρούτα κ.λ.⁸.

φκάρ³, τό:

Στὴ Μηλιά ἡ λέξις σημαίνει τὸ σφαγμένο ζῶο ποῦ τοῦ ἔχουν ἀφαιρεθεῖ τὰ ἐντόσθια καὶ τὸ κεφάλι.

1. Ἡ λέξις ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*.

3. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*. Βλ. ἐπίσης P. Chantraine, Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Paris 1974, στὸ λῆμμα *σεμίδαλις*. Ἐπίσης στοῦ H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1973, στὸ λῆμμα *σεμίδαλις*.

4. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 467, § 1398, ὅπου παραθετεῖ τὰ γνωστὰ *κασέλα* (κάσα), *γουνέλα* (γούνα), *πορτέλα* (πόρτα) κ.λ.

5. Βλ. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, σ. 380, ὅπου μὲ τροπὴ σ ἢ σσ)τσ ἔχουμε τὰ γνωστὰ *κόσσυφος* > *κότσυφας*, *συρῆζω* > *τσυρῆζω* κ.λ. Βλ. ἀκόμα Β. Φάβη, Ἐκθεσις τοῦ διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς Ἐταιρείας, «Ἀθηνᾶ» ΜΕ' (Ἀθῆναι 1934) 361-362 καὶ 366.

6. Βλ. Φιλήντα, δ.π., σ. 88, ὅπου τὰ (ὕ)δρολαιάπι > *δρολάπι*, *καμηλολάτης* > *καμηλάτης* κ.λ.

7. Βλ. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, στὸ λῆμμα *τζιμίδιν*.

8. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*.

Ἡ λέξις πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὴ λέξις *κουφάρι* < **κουφάριον* < μσν. *κοῦφο* καὶ *κοῦφος* (=σῶμα)¹.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξις τῆς λέξεως δὲν παρουσιάζει δυσκολία. Ἔχουμε δηλ. **κουφάριον* > *κουφάρι(ν)* > **κ'φάρ'*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ου* καὶ τοῦ τελικοῦ ἄτονου *ι* > *φκάρ'*, μὲ ἀντιμετάθεσις τοῦ *κ-φ* > *φ-κ*.

φλαψά, χλαψά, ἦ:

Στὴ Ρητίνη καὶ Μηλιά ἡ λέξις σημαίνει τὴ νωπὴ ρόκα καλαμποκιοῦ ποῦ δὲν ἔχει ἀκόμη ὀριμάσει, δὲν ἔχει δέσει, κι εἶναι κατάλληλη γιὰ ψήσιμο².

Ἡ λέξις μπορεῖ ν' ἀναχθεῖ στὸ ἀρχαῖο ρῆμα *θάλπω* ποῦ σημαίνει: ζεσταίνω, καίω κ.λ.³, καὶ πρέπει νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν ἀόριστο *ἔθαλπα* > **θαλψιά*, κατὰ τὸ σχῆμα *ἔχαπα-χαψιά, ἔκοψα-κοψιά, ἔκλεψα-κλεψιά, ἔκατσα-κατσία* κ.λ.) > **θαλψιά*, μὲ μετάθεσις τοῦ *λ* > **φλαψιά* > *φλαψά*, μὲ τροπὴ τοῦ *θλ* > *φλ* (πβ. *θλαστός* > *φλασκάδις, θλίβω* > *φλίω* κ.λ.)⁴.

Παράγωγα τοῦ ρήματος *θάλπω* εἶναι ἐπίσης τὰ διαλεκτικὰ ἀπὸ τὴν Ἠπειρο: *θλαφτή* = ζεστή, θερμὴ «κουλούρα θλαφτή», *φλαφτή* (Κουκλιοὶ Πωγ.)⁵ καὶ *θλαφτό* «θλαφτὸ ψωμί, θλαφτὴ κουλούρα = τεμάχιον ζύμης ἄρτου, ὅπερ μεταποιοῦντες εἰς κολλύραν ψήνουσιν ἐντὸς φούρνου, ἐκ τοῦ θάλπω, θαλπτός, διότι μόλις ἡ κουλούρα θάλπεται καὶ ἀποσύρεται μαλακωτᾶτη οὖσα»⁶, καὶ πολὺ πιθανὸν καὶ τὰ διαλεκτικὰ ἐπίσης, *θράψις, ἦ* = «πρωῖα ἄνευ δρόσου, ἥτις δὲν εἶναι καλὴ εἰς συλλογὴν βαμβακίου»⁷ καὶ *θραψα(δ)ούρι* = «καυστικὴ ἡμέρα»⁸. Ἐπίσης καὶ τὰ: *θάρφος, τὸ* = «θερμότης καὶ ἡ μεσημβρία» ἀπὸ τὴν Ἰκαρία⁹, *θάλπη, ἦ* = «πνιγηρὸς καύσων τοῦ θέρους, κυρίως ὅταν πνέει ὁ λιψ ἢ ὁ δυτικονότιος ἄνεμος»¹⁰, *θραπανῶ* καὶ *Θραπανιώτης* κ.λ.¹¹.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις τῆς λέξεως

1. Βλ. Ἄ ν δ ρ ι ῶ τ η, Ἑτυμολογικὸ Λεξικόν, στὸ λῆμμα *κουφάρι* (βλ. ἐπίσης Α. Κ ο ρ α ἦ, Ἄτακτα, 2, σ. 354).

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *θάλπω*.

4. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *θλαστός* καὶ *θλίβω*.

5. Βλ. Μ π ό γ κ α, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, Α', στὸ λῆμμα *θλαφτή*.

6. Βλ. Μ π ό γ κ α, δ.π., στὸ λῆμμα *θλαφτό*.

7. Βλ. Ν. Α. Δ ε κ α β ά λ λ α, Θάλπω καὶ παράγωγα ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ, «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἄρχειον, σ. 89-90.

8. Βλ. Δ ε κ α β ά λ λ α, δ.π. σ. 87 καὶ 90, καὶ Σ τ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Γλωσσικαὶ ἐκλογαί, «Λεξικογραφικὸν Ἄρχειον» Ε' (Ἀθῆναι 1918) 100.

9. Βλ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, δ.π., σ. 100.

10. Βλ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, δ.π., σ. 100.

11. Βλ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, δ.π., σ. 101.

μᾶς βοηθοῦν ἐπίσης καὶ τὰ συνώνυμα διαλεκτικὰ *καυτός*, ὁ=«ἄρτος φρυκτός ἐπανθρακίτης» ἀπὸ τὴν Αἶνο¹ καὶ *ζεστασιά*, ἡ=«ἄρτος προχείρων κατασκευαζόμενος· ἀλέθουσι διὰ χειρομύλου τὸν σῖτον, ζυμώνουσι καὶ ὀπτῶσιν ἢ μᾶλλον θερμαίνουσι τὴν ζύμην ἐν τῷ πυρὶ» ἀπὸ τὴν Ἰκαρία². Ὅπως δηλ. ἡ λέξις *ζεστασιά* πῆρε τὴν εἰδικὴ σημασίαν τοῦ ψωμοῦ πού ψήνεται γρήγορα στὰ κάρβουνα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ *φλαψά* πῆρε τὴν σημασίαν τῆς τρυφερῆς ρόκας τοῦ καλαμποκιοῦ πού ψήνεται γρήγορα καὶ εὐκόλα.

Στὸ Βελβεντὸ ἡ λέξις μὲ τὸν τύπο *χλαψά* σημαίνει τὸ ψωμί πού ἐσωτερικὰ εἶναι ὠμὸ καὶ μαλακό· «τὸν ψομὶ εἶνι διπ χλαψά»³. Ἐδῶ νομίζω ὅτι ἔχουμε σημασιολογικὴ μεταφορὰ τῆς ἄλλης ιδιότητος τοῦ νωποῦ καλαμποκιοῦ, δηλ. τῆς μαλακῆς καὶ νωπῆς του σύστασης.

χαμουλούροδο, τό:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξις σημαίνει τὸ χαμομήλι⁴. Ὁ πλήρης τύπος ἀπ' τὸν ὁποῖο προέρχεται ἡ λέξις εἶναι τὸ *χαμουλούροδο* > **χαμουλούλ'δου*, μὲ στένωσις τοῦ ἄτονου ο > ου καὶ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ου > *χαμουλούροδο*, μὲ τροπὴ τοῦ δευτέρου λ > ρ ἀπὸ ἀνομοίωσις πρὸς τὸ λ.

Στὴν ἀναγωγὴ τῆς λέξεως στὸ *χαμουλούροδο* μᾶς βοηθεῖ καὶ τῆς Βέροιας ὁ πλήρης τύπος *χαμουλούροδα*, τὰ=τὸ χαμομήλι⁵.

Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΕΥΑΝΘΙΑ ΔΟΥΓΑ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

1. Βλ. Δεκαβάλλα, δ.π., σ. 90.

2. Βλ. Δεκαβάλλα, δ.π., σ. 99.

3. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Βλ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριο τῆς Βέροιας (Βαρταλαμίδα), στὸ λῆμμα *χαμουλούροδα*, τὰ.

SUMMARY

Evant hia Douga-Papadopoulou, Etymology of some dialect-words from the region of Pieria.

The author deals with the etymology of some dialect-words, which she has collected in August 1981 from some villages of the region of Pieria, during an expedition in those villages for collecting dialect material. The words, which the author deals with, are the following: βαλάρ' < βάλαιρις, bouboutίζου < ύποποτίζω, δγάρ' γους < διάγυρος, καλόνομου < *καλοψόψωμο, καματιριά < καυματηρός, καρλά < κλαριά, κατ'λήθρα < *κατουρήθρα or κατρολήθρα, κουκουσλείθρα < κωλοσειθρα, κουλουθρινίτσα < κωλόρνιθος, π'ριακόβου < περιρυακοκόβω, προυνγιδ' < ύπουργός, ρουβός-ρουβά < ραιβός, σαλίμβα < λατ. salina, σειραδώνου < σειράδιον, σ'λάρα < *συνιλαρῶ, σουνδαρίζ' < ταρός, τζάλαβους < άντάλλαβους, τσ'μέλα < σιμίλα, φκάρ' < *κουφάριον, φλαψά < *θαλψιά θάλπω and γαμουλούρδου < χαμολούλουδο.